

Economia nu este nici de stânga, nici de dreapta

Interviu acordat pentru revista Economistul (Nr. 10 (160)/2014, 24-30 martie)

Octavian Jora: Stând strâmb și judecând drept, cum spune o vorbă neaoșă, putem depista / decela în istoria noastră post-decembristă elemente ale unui model economic românesc? Dacă da, a fost el mai degrabă heteroclit, dependent de (și prin asta diferit în accente între) ciclurile politico-electorale? Pe ce valori s-ar fi structurat acesta? Ce instrumente de politică economică i-au fost asortate și care au fost factorii care au atentat la fiabilitatea lui? Ce rezultate îi pot fi atribuite / imputate? Iar dacă n-am avut, de ce nu ne-am permis, ca societate (fie ea și în tranziție, apoi în racordare europeană, apoi în criză), unul?

Lucian Croitoru: În România, comunismul a căzut exact în anul în care se năștea Consensusul de la Washington. Acest Consens a vizat două generații de reforme. Prima generație ținea la stabilizarea economiei, liberalizarea piețelor și privatizare. Rezultatele slabe obținute în ceea ce privește creșterea economică și a ocupării forței de muncă au făcut ca a doua generație de reforme să vizeze reforma sistemului financiar, calitatea ajustării fiscale, ajustarea structurală, liberalizarea contului de capital, reforma serviciului civil, a pieței muncii și a comerțului. Rezultatele au fost dezamăgitoare în multe țări. Dimensiunea statului în economie a crescut, inclusiv în țările dezvoltate. Cauza insuccesului a fost aplicarea incompletă a reformelor.

La noi, în lipsa unor elite economice și politice autentice, a apărut o simbioză între birocrație și politicieni, pe de o parte, și cei care au început afacerile private, pe de altă parte. Această simbioză a promovat politicile de tip go-stop începând chiar din 1989. Când țara avea nevoie de finanțare externă oficială, reformele erau pornite. Odată obținută finanțarea externă, reformele erau stopate. Din păcate acesta a fost, în general, modelul economic românesc. El a fost promovat pentru ca simbioza menționată să poată extrage rente. Extractorii de rente au trebuit să optimizeze permanent între finanțarea externă și extragerea de rente. Nu i-a preocupat maximizarea venitului pe locuitor. Foarte multe afaceri private au rămas legate de bugetul public într-un mod netransparent. Majoritatea oamenilor de afaceri nu au fost „votați” de piață, ci au confiscat vechile relații economice ale statului. Deși s-au făcut ceva progrese în atenuarea lui, acest model este încă solid. El este responsabil pentru corupția relativ extinsă, pentru drepturile de proprietate relativ neclare și pentru gradul înalt de dependență de redistribuire a unei părți prea mari a populației. Cu alte cuvinte, el este responsabil pentru lipsa domniei legii (dată de libertatea redusă față de corupție și libertatea redusă a proprietății) și pentru conservarea unei majorități care votează pentru adâncirea dependenței de redistribuire. De aici vine o permanentă presiune pentru creșterea impozitelor și a datoriei publice. Astfel, s-a ajuns ca raportul dintre cei dependenți de redistribuire și cei independenți economic să fie de 2,7 la 1. Acest raport influențează toate politicile și instrumentele pe care politicile le angajează. El a menținut și menține în mentalul colectiv preferința păguboasă pentru rolul central al statului în administrarea economiei și neîncrederea în piețe. Astfel, a fost posibil ca economia să crească în medie cu doar 1 la sută în ultimii 25 de ani și să fim pe penultimul loc la venitul pe locuitor în UE.

Octavian Jora: *A devenit deja un „bun câștigat”, în logica turbulențelor din ultima jumătate de deceniu (deși povestea trebuie citită mai din urmă), ideea că am avut o criză a noastră, ce s-a suprascris peste una a altora. Care au fost, după părerea dvs., ingredientele indigene ale „crizei românești”?*

LC: Este adevărat, România ar fi intrat în recesiune chiar dacă nu izbucnea criza financiară internațională. Criza internațională nu a făcut decât să grăbească intrarea economiei noastre în recesiune. Ingredientul principal l-a constituit combinația dintre boom-ul economic și politica fiscală iresponsabilă promovată câțiva ani înainte de intrarea în recesiune în 2008 T4. Este în natura noastră să fim, în cea mai mare parte din timp, supraoptimiști în legătură cu perspectivele economice. Asta explică de ce sectorul privat poate fi în boom chiar dacă politicile macroeconomice nu alimentează boom-ul respectiv. Foarte mulți oameni, care iau decizii libere pot crede în același timp că este bine să sporească consumul și investițiile. Ei nu sunt neapărat specialiști în economie. Dar nu este de înțeles de ce guvernul a acceptat să adauge gaz pe foc, mai ales în anii 2006-2008. Politica fiscală a fost principalul ingredient nepermis al „crizei românești”, la care vă referiți. Pentru că a fost profund prociclică în perioada de boom, politica fiscală a fost inevitabil contracționistă (adică din nou prociclică) în timpul crizei. Politica fiscală de dinainte de criză a fost vinovată pentru o bună parte a recesiunii din anii 2009 și 2010.

Octavian Jora: *Dar un bun necâștigat încă este îndepărtatul consens asupra contribuției mixurilor de politici publice din tot acest răstimp în manifestările capricioase ale economiei noastre naționale? Va adresez o întrebare rudimentară și va rog să o sofisticați dvs.: a fost o criză a instituțiilor și politicilor publice sau a comportamentelor private, de piață? S-au corupt cumva unele pe celelalte? Care pe care?*

LC: Da, putem spune că au fost influențe reciproce între comportamentele private și politicile publice. Intrările mari de capitaluri private au stimulat creșterea economică. Aceasta înseamnă că guvernul avea creșteri de venituri care ar fi permis creșterea cheltuielilor fără ca deficitele bugetare să crească, sau chiar să înregistreze surplusuri. Dar, chiar și în aceste condiții, politicienii au decis să crească cheltuielile peste nivelul veniturilor. Cred că există trei motive pentru aceste comportamente, unul general și alte două specifice României: (i) peste tot în lume, politicienii, ajunseseră să creadă că au eradicat, datorită reglementărilor, ciclicitatea abruptă a economiei și că riscurile sunt reduse. Înainte de criză, și la noi, politicienii ajunseseră să creadă că boom-ul va continua indefinit și nu are rost să-i mai ascultăm pe macroeconiști. Doi foști miniștri de finanțe au spus, unul chiar în mod public în 1999, că macroeconiștii care vorbesc despre macrostabilizare ”ar trebui arestați”. Sper că nu se va ajunge din nou să se creadă că mecanismele unice de supraveghere, de rezoluție și de garantare a depozitelor și alte reglementări au capacitatea să eradiceze episoadele de ciclicitate abruptă a economiei; (ii) multe afaceri private românești sunt conectate la bugetul public. A existat o presiune din partea acestora pentru creșterea cheltuielilor publice, astfel încât proprietarii afacerilor respective să profite cât mai mult; (iii) în sfârșit, să amintim din nou gradul crescut de dependență de redistribuire. Presiunea venită pe acea rută s-a văzut în creșterea numărului celor dependenți de redistribuire și a indemnizațiilor primite. De exemplu, a crescut numărul de pensionări frauduloase, a numărului de orbi care conduceau camioane, a crescut cu mai mult decât era justificat numărul de angajați în administrațiile locale și a salariilor, care mai târziu au trebuit tăiate pentru a se putea continua plata lor.

Octavian Jora: *Putem descrie, în tot acest peisaj dizarmonii, de pildă, între politicile monetare și cele de natură bugetar-fiscală? Nu întreb cine a falsat, fiindcă scăpări pot exista chiar și la virtuozii, ci mai degrabă cine a uitat partitura de-a binelea și în ce momente?*

LC: Din ce v-am spus până acum este clar că guvernul uitase complet „partitura” politicii fiscale. A fost nevoie ca derapajele politicii fiscale să fie compensate. Politica monetară a făcut această compensare în bună măsură atât timp cât a fost posibil. Dar la un moment dat, intrările mari de capitaluri și deficitele bugetare au făcut ca politica monetară să-și piardă eficiența. Concret, deficitele bugetare contribuiau la creșterea inflației peste ținta stabilită de BNR (întrucât contribuiau la creșterea peste potențial a producției) și la accentuarea anticipațiilor inflaționiste. Pentru a compensa aceste influențe defavorabile, politica monetară trebuia să crească rata dobânzii. Dar creșterea ratei dobânzii era un stimulent ca și mai multe capitaluri să intre în țară și să alimenteze creșterea prețului la locuințe, să aprecieze leul, cu consecința reducerii exporturilor și stimulării importurilor, a creșterii rapide a creditelor în valută etc. Astfel, alături de boom-ul mondial, și politica fiscală crea dificultăți în atingerea de către politica monetară a obiectivelor ei de stabilizare a prețurilor și de stabilitate financiară. Practic, condițiile economice concrete făceau ca politica monetară să piardă de facto rata dobânzii ca instrument de politică monetară. Din păcate, politica fiscală nu a făcut decât să mărească dificultățile pe care politica monetară le avea deja.

Octavian Jora: *Puteți reconstrui, în ciclul economic actual cu a cărui fază recesivă încă ne mai luptăm pe fond, deși statistic „ne mai place să ne amăgim”, o hartă temporală a eșecurilor politicii fiscale, politica și cel mai ușor de înțeles, dar și cu cele mai inexplicabile opțiuni în tot acest răstimp?*

LC: Sunt mai multe modalități de a face o astfel de hartă. Cred că în contextul celor discutate, cel mai bine ar fi să arătăm când politica fiscală a contribuit la creșterea economică, deși nu ar fi fost necesar, și când politica fiscală a fost constrânsă să contribuie la adâncirea recesiunii economice, deși nu ar fi vrut. Un indicator care poate face această distincție este impulsul fiscal. Când este pozitiv, impulsul fiscal stimulează creșterea economică, iar când este negativ o inhibă. Impulsul fiscal nu ar trebui să fie pozitiv dacă producția este deja peste nivelul ei potențial (adică dacă există un gap pozitiv al producției, motiv pentru care politica fiscală este, să spunem expansionist-prociclică) și nu ar trebui să fie negativ dacă producția este sub nivelul ei potențial (adică dacă există un gap negativ al producției, iar politica fiscală ar fi contracționist-prociclică). Având definită această regulă, pot spune că politica fiscală a fost expansionist-prociclică în perioada 2006 T1-2008 T3 și, exact din această cauză, a fost condamnată să fie contracționist-prociclică după 2008. Începând din 2013, impulsul fiscal este aproape de zero, deși este încă negativ. Din păcate nu s-au întrunit condițiile ca impulsul fiscal să devină pozitiv în perioada în care producția este sub potențial. Din fericire, compactul fiscal adoptat de cele mai multe țări din UE reduce șansele ca politicile fiscale să mai fie prociclice în viitor.

Octavian Jora: *Putem observa în această hartă temporală a deciziilor neinspirate (deopotrivă în perioada de avânt economic, precum și în cea de constatare a problemelor / crizei și apoi de recesiune) un fir roșu trans-politic al erorilor?*

LC: Nu, nu se poate spune că există un fir roșu trans-politic dacă vorbim de ultimul ciclul economic și de impulsul fiscal. Guvernele din perioada începând cu 2009 și până în prezent au fost, în termenii impulsului fiscal și ai recesiunii, captivele politicilor fiscale expansionist-prociclice din perioada 2004-2008. Ceea ce poate fi considerat un fir roșu este faptul că politicile fiscale au fost în general prociclice în ultimii 25 de ani.

Octavian Jora: *Vorbeați într-o analiză proaspătă despre dinamică nefericită a trei cercuri vicioase (al economisirii, al fiscalității și al corupției) și despre rolul catalizator al fiscalității în întreținerea unui aparent perpetuum mobile al... secătuirii de energie a economiei naționale? Puteți relua argumentul și oferi câteva date cu titlu ilustrativ?*

LC: (i) Cercul vicios al economisirii este următorul: din cauza corupției și a neclarității drepturilor de proprietate, **competitivitatea firmelor** este scăzută. Din acest motiv economisirile sunt scăzute și, mai departe, ratele dobânzilor sunt relativ înalte. În aceste condiții investițiile rămân joase și firmele amână restructurările. Astfel, **competitivitatea rămâne joasă** și cercul vicios al economisirii se reia. Când criza a lovit, finanțările externe s-au redus și firmele au fost nevoite să reducă masiv investițiile. De la 24,6 la sută din PIB în 2008, investițiile private au scăzut la o medie de aproximativ 20,1 la sută în perioada 2009-2013. Dacă ar fi putut crește mai mult economisirile, firmele ar fi redus mai puțin investițiile, iar creșterea economică și numărul locurilor de muncă ar fi fost mai mari. (ii) Cercul vicios al politicii fiscale apare din cauza că votanții dependenți de redistribuire sunt majoritari și **guvernul nu poate reduce deficitul bugetar prin raționalizări de cheltuieli**, ci doar prin tăieri aleatoare de cheltuieli și/sau creșteri de impozite. Astfel, resursele publice continuă să se risipească, iar performanțele financiare ale firmelor se reduc. Creșterea economică se încetinește și deficitul trebuie redus, dar din nou **guvernul nu poate raționaliza cheltuielile** în ariile asigurărilor sociale și a asistenței sociale și cercul se reia. Așa a devenit inevitabilă tăierea (ad-hoc) a salariilor și creșterea TVA la 24 la sută. În sfârșit, (iii) cercul vicios al economiei informale este activat de cercul vicios al politicii fiscale. Când impozitele cresc și povara lor este prea mare, **multe firme migrează** în sectorul informal. Migrarea se reflectă în reducerea bazei de impozitare, ceea ce creează *aparența* —*subliniez: doar aparența*-- că scade gradul de colectare a veniturilor bugetare. Pentru a menține deficitul bugetar în linie cu echilibrele macroeconomice, noi creșteri de impozite devin necesare, **migrația firmelor se accentuează** și cercul se reia. Dovada existenței acestui cerc este dată de scăderea indicelui de eficiență a colectării veniturilor din TVA de la 0,64 în 2008 la 0,57 în 2012, și a celui de colectare a impozitelor pe profit de la 0,32 în 2008 la 0,21 în 2012 (pentru aceste date vezi Consiliul Fiscal, Raport anual 2013, p 27 și 30). Dar, repet, aceste rezultate nu reflectă în mod necesar o problemă a colectării și nu trebuie ca problema colectării să devină în mod artificial o prioritate.

Octavian Jora: *Trei cercuri vicioase, și trei dileme de bun simț economic. Consum sau economisire-investire, ca relansator sustenabil al economiei? Deficit redus prin cheltuieli bugetare raționalizate, în scădere, sau ne jucăm la taxe, în creștere, cheltuielile publice fiind o „constantă cosmică”? Poteră fiscală sau câștigarea încrederii contribuabilului prin taxe corelate cu calitate bunurilor și serviciilor publice?*

LC: Cele trei cercuri vicioase se află ele însele într-un cerc vicios: cercul vicios al politicii fiscale contribuie la perpetuarea cercului vicios al economisirii și îl determină pe cel al

economiei informale. Esența interacțiunii acestor cercuri este mutarea economisirilor din sectorul privat în sectorul public și din sectorul formal în cel informal. Când sectorul privat face ajustări prin care își crește economisirile, guvernul confiscă aceste economisiri prin creșterea impozitelor și le mută în sectorul bugetar, pe care nu îl poate restructura măcar din din cauză că un număr majoritar de votanți este dependent de redistribuire. Firmele își apără economisirile prin migrația de care am vorbit. Soluția constă în reducerea corupției și în clarificarea drepturilor de proprietate, inclusiv prin privatizări. Aceasta va fi baza pentru instituirea domniei legii. Astfel va crește libertatea economică a multor votanți. Progresul spre o raționalizare a cheltuielilor nu se poate face peste noapte. El va fi gradual și necesită voință politică puternică constantă. Cei care doresc mai multe detalii pot citi studiul meu intitulat *Cercul vicios al politicii fiscale*, publicat pe site-ul BNR.

Octavian Jora: *Într-un an cu... alegeri, cărui fel de design fiscal românesc i-ați da votul și care ar fi argumentele pe care vă sprijiniți?*

LC: Este necesară trecerea la raționalizarea cheltuielilor. Ca linie generală, în procesul de raționalizare, transferurile ar trebui să crească mai încet decât cheltuielile de investiții în infrastructură. Această recomandare a făcut-o cu ceva timp în urmă și Martin Feldstein, de la Harvard. Creșterea temperată a transferurilor ar duce la creșterea economisirilor guvernamentale, la reducerea deficitului bugetului asigurărilor sociale și a datoriei publice. Investițiile în infrastructură ar ar permite creșterea productivității în sectorul privat și a PIB. Nu în ultimul rând menționez creșterea transparenței fiscale, dezvoltarea infrastructurii de interfață cu publicul, tratarea cetățeanului ca pe un client nu ca pe un supus...tot ce trebuie ca cetățeanul să-și poată plăti impozitele fără a înregistra costuri de tranzacție. Când toate acestea din urmă vor fi realizate, va crește legitimitatea autorităților în a reaminti cetățenilor că plata impozitelor este o datorie patriotică. De fapt, nici nu ar mai fi nevoie să o invoce, datoria patriotică ar fi implicit asumată de public.

Octavian Jora: *Anul acesta se pregătește un Congres Național al Economiștilor, prima materializare în ordine istorică a unei inițiative deja centenare. Ce rost (neîmplinit încă) are această profesie și cum o bună transmite publică și mai bună recepție a marilor dezbatere economice ar putea extrage opțiunile politice ale publicului din zonă seducției într-acea a bunului simț?*

LC: În primul rând breasla economiștilor din România ar trebui să-și recunoască relativa rămânerea în urmă față de aceeași breaslă din alte țări ca realizări și ca mod de comunicare. În România, prea mulți se califică prea ușor pentru titlul de „economist”. Școala a decăzut și titlul de doctor în economie a devenit aproape ceva monden, care se poate cumpăra la te miri ce universitate obscură. Trebuie studiat și recunoscut de ce se întâmplă acest lucru. Apoi ar trebui reflectat de ce componenta ideologică este atât de prezentă în discursul economic în România. Economia nu este nici de stânga, nici de dreapta. Economia are legi precise, pe care ne străduim să le înțelegem. Aproape că nu contează dacă aceste legi sunt violate din perspectiva ideologiei de stânga sau a celei de dreapta. La un astfel de congres ar trebui să fie prezenți și economiștii români care activează pe la diverse universități de prestigiu din străinătate, cum ar fi MIT, Harvard University, Columbia University, Duke University, New York University sau, în Europa, Imperial College, Stockholm University, Tinbergen Institute, unde știu că predau și economiști români. Nu am auzit ca ei să fi fost invitați la congres. În

schimb, Universitatea Babeş-Bolyai, prin Facultatea de Ştiinţe Economice şi Gestiunea Afacerilor a invitat 40 dintre aceşti economişti la o conferinţă economică de 4 zile în august. Guvernatorul Mugur Isărescu, Mihai Copaciu şi subsemnatul am sprijinit şi sprijinim în continuare această conferinţă, care este organizată în acest format pentru prima dată în istoria noastră.